

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA, *Dacia răsăriteană în secolele VI—I î.e.n. Economie și monedă*, Ed. „Junimea”, Iași, 1990, 180 p. + 10 pl.

În seria monografiilor arheologice elaborate ca urmare a unor intense cercetări efectuate în cadrul unei tematici largi a Institutului de arheologie din Iași, privind diferite aspecte ale civilizațiilor geto-dacică și daco-romană, se înscrie și cartea cercetătorului Virgil Mihăilescu-Bîrliba, cunoscut specialist în numismatică dacică și romană. Autorul și-a propus să răspundă la întrebări importante privind economia locală, analizând fenomenul monetar din Dacia în strînsă legătură cu viața economică din marile centre din zonele periferice ale Greciei și a coloniilor sale. Procesul evolutiv pe care l-a cunoscut populația din regiunile est-carpătice pe parcursul ultimelor secole ale mileniului I î.e.n. a stat adesea în atenția cercetătorilor, care au apreciat în mod diferit ponderea influențelor primite din diferite direcții, în special din lumea greacă și macedoneană. Și în cartea de față, în primele două capitole, se menționează spațiul și intervalul de timp în care se analizează problema enunțată și anume zona dintre Carpați și Nistru, străbătută de drumuri care legau Pontul cu interiorul continentului, începînd cu perioada de atestare și afirmare a civilizației geto-dacică pe arena internațională, cînd din punct de vedere economic se face trecerea de la schimbul natural spre tranzacțiile mijlocite de monedă, și pînă la unificarea din secolul I î.e.n. Sînt menționate evenimentele care au dus la nașterea primelor colonii grecești în vestul și nordul Mării Negre, evoluția fiecăreia și modul în care au produs și răspîndit moneda proprie în mediul geto-dac. De asemenea, sînt trecute în revistă momentele afirmării culturale și politice a geto-dacilor răsărițeni ca rezultat a extinderii prelucrării metalelor, a folosirii roții olarului, a baterii propriilor emisiuni monetare și a apariției negustorilor care intermediază schimburile comerciale, — toate acestea ilustrînd prosperitatea formațiunilor prestatale din Dacia răsăriteană. Sînt amintite de asemenea, efectele pozitive ale relațiilor cu celții și o relativă încetinire a ritmului în timpul impactului cu bastarnii pînă la actul unificator de la mijlocul secolului I î.e.n. La întocmirea acestei sinteze au fost folosite exhaustiv informațiile izvoarelor scrise și arheologice, capitolul 2 fiind însoțit de un bogat aparat critic.

Prin capitolul 3, *Economie naturală și monedă*, autorul ne introduce în probleme pur economice ale statelor antice, care au dus la apariția monedei ca măsură a valorii în cadrul unei civilizații avansate. În capitolul 4, *Semnle monetare*, sînt discutate detaliat diferite ipoteze privind tipurile, perioada și spațiul în care s-au folosit „virfurile de săgeți” și „delfinașii”, aceștia din urmă specifici numai spațiului nord-pontic unde, după cum apreciază și unii specialiști străini, îndeplineau nu numai un rol economic ci includeau și un adînc sens magico-religios.

Capitolul 5 se intitulă *Apariția monedei grecești în Dacia răsăriteană*. Se analizează activitatea economică a centrelor care au produs pentru prima dată monedă, începînd cu Cyzicul, oraș prosper o perioadă destul de îndelungată, care a bătut 275 tipuri monetare din care unele au cunoscut o largă difuzare în limitele teritoriului colonial și în aria nord-pontică. În teritoriul est-carpatic se cunoaște numai tezaurul de la Galați format din 13 (15) stateri care, alături de acela de la Aliobrix, poate fi pus în legătură cu marele drum de uscat — comercial și militar — ce pleca de la Bosfor, ajungea pînă la Olbia și continua mai departe. O largă difuzare în lumea geto-dacică au avut-o însă emisiunile Histrici, una din cele mai vechi colonii de pe litoralul de vest al Mării Negre, care de la început a exercitat un rol însemnat în economia locală. Asupra acesteia autorul discută pînă la cele mai mici amănunte iconografia tuturor tipurilor, face ample analize privind cronologia lor în funcție

de sistemul ponderal și mediul în care au fost răspîndite realizînd o corectă cartare (pl. 2). Se evidențiază o frecvență crescută la sfîrșitul secolului al IV-lea în zona Nicônion, Tyras și împrejurimile, în Podișul Central Moldovenesc și în interfluviul Siret—Prut unde s-au descoperit numeroase tezaure și monede izolate din argint, în așezări de tipul acclora de la Bunești, Poiana, Căbești și altele, ca o mărturie a relațiilor complexe, atât comerciale, cît și economico-politice, între Histria și comunitățile autohtone. Referindu-se la cronologia tezaurului format din monede de bronz descoperit la Fedești, analizat cu competență de numismatul Bucur Mitrea, autorul propune o datare a lui mai tîrziu, în secolele III—II î.e.n. cînd în această zonă ar fi putut exista condiții pentru schimburi monetare interne și implicit o circulație bănească. Noi am propus aceeași datare tîrzie pentru tezaurul callatian din bronz descoperit la Poiana, datare facilă datorită și poziției sale stratigrafice. Se poate admite că atât Histria, cît și Callatis în perioada sa autonomă, au folosit emisiunile de bronz în perioada de criză a argintului, ba mai mult, ca în cazul tezaurului de la Poiana, au recurs la falsuri. Spre deosebire de Histria, a cărei forță economică s-a ilustrat pregnant prin descoperirile numismatice, celelalte orașe grecești ca Tyras, Olbia, Nicônion, Chersones, Tomis și altele, deși în zona lor de influență au avut o activitate însemnată, în spațiul pe care îl are în vedere autorul, ponderea emisiunilor lor este nesemnificativă, exemplarele descoperite neilustrînd și o activitate de schimb cu centrele autohtone.

Capitolul 6 tratează istoria *monedei macedonene*, de la apariția primei emisiuni a lui Filip al II-lea și pînă la începutul secolului I î.e.n., folosindu-se exhaustiv întreaga bibliografie a problemei. Autorul consideră că marile depozite cu astfel de monede descoperite la est de Carpați, ca cele de la Lărguța, Anadol sau Mărășești, nu au putut pătrunde aici treptat și lent, așa cum au apreciat cei mai mulți dintre numismați, ci s-au format în coloniile grecești nord- și vest-pontice, după care au fost predate localnicilor ca plată în cadrul unor aranjamente politice.

Ca mai importantă și interesantă categorie în cadrul numismaticii antice este *moneda geto-dacică* care face obiectul capitolului 7. Apariția monedei în lumea getică este în strînsă legătură atât cu dezvoltarea internă a societății autohtone cît și cu stimulii din afară într-o perioadă de intensă activitate de schimb. Autorul se ocupă doar de categoriile monetare proprii spațiului est-carpatic, întrucît o tratare exhaustivă și problemele ridicate de toate monedele geto-dacice a fost făcută într-o lucrare specială de către cercetătorul C. Preda. În ceea ce privește tezaurul monetar Huși—Vovriești cu caracteristicile sale distincte, contramărcile și tăieturile specifice, V. Mihăilescu-Bîrliba insistă asupra tezei după care aceste monede s-au folosit în special ca materie primă pentru confecționarea de bijuterii, întrucît atât la Poiana cît și la Bunești s-au descoperit împreună cu unelte de bijutier și cu diferite obiecte de podobă care au fost realizate în ateliere proprii. Referitor la originea celțică a acestei emisiuni se insistă în favoarea unei teze mai vechi a lui C. Preda și se aduc noi argumente privind cronologia mai tîrzie a lor și anume în secolul al II-lea și începutul secolului I î.e.n. După cum se știe în spațiul răsăritean al Daciei s-au descoperit și câteva monede dacice de tip Prundu—Jibla; aproximativ în aria culturii Poienesti—Lukašovka dar care nefiînd aflate în așezări sau necropole nu se încearcă o eventuală interpretare decît doar prin posibila continuare a unor relații mai vechi cu nord-estul Transilvaniei. În ceea ce privește tipurile Voloșcani, Dumbrăveni, Virteju—București și Inotești—Răcoasa, descoperite în sudul Moldovei în

secolele II—I î.e.n., se apreciază că aceste emisii ilustrează pe lângă activitatea economică locală și strinse relații cu geto-dacii din nord-estul Munteniei.

În capitolul 8, *Moneda autohtonă și străină*, autorul ia în discuție monedele grecești tirzii, mai întâi emisiunile Macedoniei Prima, din care la răsărit de Carpați este cunoscută numai moneda de la Murgeni și de asemenea, monedele din Thasos, insulă de unde provin peste 50 de exemplare apărute în 14 localități, majoritatea în jumătatea meridională a Moldovei dintre Carpați și Prut. Peste tot în Dacia monedele thasiene au circulat concomitent cu monedele grecești, autohtone și denari romani republicani, fiind frecvente tezaururile „mixte”, cele mai tirzii acumulări fiind datele în ultimul deceniu al ultimului secol dinaintea erei noastre. În tezaururile „mixte” din această zonă au apărut adesea și monede din Dyrhachium și Apollonia, începând de la mijlocul secolului al II-lea. Menționăm că la Poiana astfel de monede au fost documentate și în nivelul III, din secolul I î.e.n., împreună, de asemenea, cu denari republicani și imperiali, cu fibule și alte piese caracteristice acestei perioade. În capitolul 8 se mai fac mențiuni referitoare la monedele din centrele grecești mai îndepărtate, precum Bospor, Amisos, Maronea, Mesembria, Athena și altele apărute sporadic în așezările autohtone din secolele II—I î.e.n., în special în *davae*-le de la Barboși, Poiana și Răcățiu sau a monedelor din Thracia descoperite la Tyras. Tot la Tyras s-a descoperit o monedă de aur de tip Koson, care implică legături cu Dacia intracarpatică.

Concluzia autorului reiese din analiza tuturor acestor emisii străine și autohtone, în special a acelor cu valoare mică, este că abia în ultimele secole î.e.n. începe să se înfripe în Dacia răsăriteană o adevărată circulație monetară.

Modul în care a pătruns în Dacia moneda romană și implicațiile sale în economia locală este analizat în capitolul 9. Autorul, renumit specialist în acest domeniu, face o prezentare defalcată a denarului, monedă existentă în cantitate mare în Dacia răsăriteană, atât în tezaururi cât și în descoperiri izolate, etichetele 3-6 și planșa 8 însumând cu exactitate toate detaliile privind locul de apariție, cantitatea, datarea etc. Se fac, de asemenea, mai multe aprecieri privind calitatea monedelor, problema tezaurizărilor, a răspândirii și cronologiei monedelor din diferite zone europene și, bineînțeles, asupra importanței monetăriei romane pentru societatea locală din zona est-carpatică.

Concluziile ce se desprind în urma prezentării tuturor emisiunilor monetare ce s-au aflat pe teritoriul Daciei răsăritene în secolele VI—I î.e.n. (capitolul 10) sînt deosebit de importante pentru înțelegerea corectă a evoluției economiei locale în această vreme. Astfel, în ceea ce privește opi-

niile unor specialiști privind existența la geto-daci a unei economii de piață bazată pe folosirea monedei încă de la sfîrșitul secolului IV î.e.n. sau că, înainte de secolul II î.e.n. în Dacia a existat o intensă circulație monetară, autorul înclină spre opinia acelor care admit acest fenomen abia după această perioadă. Pe de altă parte, referindu-se la teza numismatului englez M. H. Crawford, precum că la nordul Dunării n-ar fi existat o economie de piață, autorul consideră argumentat, că nu se poate face o apreciere uniformă fără a se realiza și o analiză separată a descoperirilor din zonă. Așa de exemplu în unele mari stațiuni geto-dacice cum a fost aceea de la Poiana, unde deși s-au descoperit peste 700 exemplare, din care doar 7% din aramă sau bronz, se poate totuși admite existența unei economii monetare incipiente. Tot astfel și în alte așezări din jumătatea sudică a spațiului dintre Carpați și Prut, în special pe cursul inferior al Siretului cu afluenții săi și în nord-estul Munteniei se cunosc un aflus monetar care nu se poate compara cu nici o altă zonă a Daciei. Toate aceste stațiuni fie că se aflau pe traseul drumului de uscat care traversa Dobrogea și sudul Moldovei sau se aflau în centrul unor mari comunități, fiind dezvoltate și din punctul de vedere al circulației monetare, ilustrează puternice elemente specifice unei civilizații de tip romezesc. Autorul citează din jîndurile acestora așezarea de la Poiana unde s-ar fi format în aceste condiții centrul, la conducerea căruia a existat o regalitate implicată direct în desfășurarea principalelor evenimente de la Lunărea de Jos. Întrunind calități asemănătoare, noi credem că și așezarea de la Barboși a reprezentat un astfel de centru, mai ales că se afla amplasată într-un loc strategic, unde putea fi concentrat atât locul de producție, cât și cel de intermediere a schimbului de mărfuri.

Anexele, care însoțesc completa expunere a acestui interesant capitol din istoria civilizației geto-dacice, cuprind catalogul descoperirilor de semne monetare (patru puncte), de monede grecești, macedonene și geto-dace (273 puncte) și monede romane republicane și imperiale timpurii (123 puncte); specificîndu-se locul și anul apariției, felul descoperirii, tezaur sau monede izolate, și bibliografia respectivă. Cartea se adresează și specialiștilor din străinătate fiind completată cu un amplu rezumat în limba germană, menit să contribuie la o cunoaștere cât mai corectă a realităților din această zonă carpato-dunăreană. Considerăm că acest volum reprezintă un adevărat manual de numismatică, care poate fi cartea de căpătîi a tuturor acelor aplecați spre cunoașterea aprofundată a problemelor de economie monetară și a implicațiilor lor în istoria unui popor.

SILVIA TEODOR

DAN GH. TEODOR, *Creștinismul la est de Carpați de la origini și pînă în secolul al XIV-lea*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1991, 230 p. + 35 fig. (incluse în text)

Apărută spre a împlini un deziderat al cercetării istorice naționale în ceea ce privește evoluția sub semnul creștinismului a poporului român, cartea cunoșcutului cercetător Dan Gh. Teodor reprezintă materializarea unor eforturi de mai lungă durată, rămasă mult timp în așteptare, datorită unor mentalități cunoscute.

Lucrarea beneficiază de un cuvînt înainte datorat I.P.S. Daniel, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, care girează astfel spiritual un prestigios act de cultură.

În *Introducere* (p. 9-15) autorul face o scurtă expunere de motive în legătură cu ceea ce înseamnă creștinismul pentru istoria românilor, pentru continuitatea și unitatea spirituală a acestui neam latin și ortodox, situat în mijlocul unor vecini de cu totul altă sorginte etnică și lingvistică. Se insistă asupra rolului cercetării arheologice românești la est de Carpați în scopul lămuririi unor aspecte privind evoluția societății autohtone în epoca migrațiilor, care corespunde cronologic cu perioada de început și de extindere a noii credințe la nord de Dunăre (p. 10). În capitolul I (*Societatea de la est de Carpați în mileniul marilor migrații*, p. 17-47) cercetătorul ieșean avînd drept sprijin o solidă bibliografie

în domeniu, face o prezentare a evoluției etno-culturale a spațiului carpato-nistean între veacurile III-XIV, procedînd la o aducere la zi a observațiilor și rezultatelor cercetărilor arheologice atât de la vest de Prut cât și, lucru meritoriu, de la est de acesta. Ne sînt readuse în memorie efectele multiple ale prezenței romane la Dunărea de Jos, ale zonelor ei de control și influența la nord de fluviu după retragerea aureliană ca și evoluția paralelă a culturii daco-carpilor sau costobocilor în secolele III-IV. Această prezentare este însoțită de numeroase exemple și trimiteri la cercetările de teren ce nu lipsesc pe ambele maluri ale Prutului. În aceeași manieră se procedează și pentru secolul IV „acoperit” de cultura Sintana de Mureș, înfățișîndu-se obiectiv rolul goților pe teritoriile Moldovei și Munteniei pînă la venirea hunilor în ultimul sfert al secolului. La p. 30 se punctează dereglarea produsă în evoluția culturală a regiunilor în discuție de către invazia hunică, înregistrîndu-se în actualul stadiu al cercetării un număr mai mic de așezări și necropole din prima jumătate a secolului V. Pentru secolele VI-VII se subliniază dezvoltarea evasiunitară a culturilor materiale